

Dr Karolina Stopka

Adiunkt w Instytucie Prawa Cywilnego
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
Uniwersytet Wrocławski

Renty z ubezpieczenia społecznego rolników

Ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników¹, zwana dalej ustawą, przewiduje trzy rodzaje rent z ubezpieczenia emerytalno-rentowego: rentę rolniczą z tytułu niezdolności do pracy, rentę rolniczą szkoleniową oraz rentę rodzinną².

1. Renta rolnicza z tytułu niezdolności do pracy

Renta rolnicza z tytułu niezdolności do pracy, jako odrębne świadczenie, została wprowadzona do systemu ubezpieczenia społecznego rolników ustawą z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym i innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin³. Od tego czasu jej konstrukcja prawna uległa istotnym zmianom⁴. Ze świadczenia, które stanowiło ekwiwalent za nieodpłatne przekazanie gospodarstwa rolnego na własność Skarbu Państwa lub w zagospodarowanie, przekształciła się w świadczenie, którego celem jest dostarczenie uprawnionemu środków utrzymania w miejsce utraczonych zarobków z powodu całkowitej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym.

1.1. Podmioty uprawnione do renty

Prawo do renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy przysługuje ubezpieczonym objętym ubezpieczeniem emerytalno-rentowym obowiązkowo (z mocy ustawy)⁵, tj.

---

¹ T.j. Dz. U. z 2016 r., poz. 277 z późn. zm.

² Art. 18 ustawy przewiduje również rentę z ubezpieczenia społecznego rolników indywidualnych i członków ich rodzin przyznawaną na zasadach określonych w przepisach obowiązujących przed dniem 1 stycznia 1991 r., tj. przed dniem wejścia w życie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. Spośród wymienionych świadczeń najczęściej przyznawane są renty z tytułu niezdolności do pracy oraz renty rodzinne. W 2008 r. oraz w II kwartale 2009 r. liczba osób pobierających te świadczenia wyniosła, odpowiednio, około 260 tysięcy i 45 tysięcy. W strukturze wydatków na świadczenia emerytalno-rentowe rolników wyższy odsetek zajmują tylko emerytury rolnicze. Zob. *Kwartalna informacja statystyczna, II kwartał 2009 roku*, KRUS Warszawa 2009, s. 15.

³ Dz. U. z 1977 r., Nr 32, poz. 140.

⁴ Na temat genezy i ewolucji prawnej renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy zob.: M. Cieplicki, *Renty inwalidzkie w rolnictwie – mity i fakty*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2005, nr 25, s. 34–42; H. Pławucka, *Renta z tytułu niezdolności do pracy w systemie ubezpieczenia społecznego rolników*, [w:] U. Jackowiak (red.), *Ryzyko niezdolności do pracy w zabezpieczeniu społecznym*, Gdańsk 2006, s. 96–103.

⁵ Art. 21 ust. 1 w związku z art. 16 ust. 1 ustawy.

- 1) rolnikowi, którego gospodarstwo rolne obejmuje obszar użytków rolnych powyżej jednego hektara przeliczeniowego (w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym⁶) lub dział specjalny;
- 2) osobie bliskiej ww. rolnika, która ukończyła 16 lat i pozostaje z rolnikiem we wspólnym gospodarstwie domowym lub zamieszkuje na terenie jego gospodarstwa rolnego albo w bliskim sąsiedztwie oraz stale pracuje w tym gospodarstwie i nie jest związana z rolnikiem stosunkiem pracy (tzw. domownikowi);
- 3) osobie pobierającej rentę strukturalną współfinansowaną ze środków pochodzących z Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji lub ze środków pochodzących z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich;
- 4) małżonkowi ww. osoby pobierającej rentę strukturalną, jeżeli renta ta wypłacana jest ze zwiększeniem na tego małżonka oraz dobrowolnie (na wniosek)⁷, tj.
- 5) innemu rolnikowi lub domownikowi, który podlega ubezpieczeniu wypadkowemu, chorobowemu i macierzyńskiemu w pełnym zakresie (a więc uprawnionemu do wszystkich świadczeń przysługujących z tego ubezpieczenia, a nie tylko jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej⁸);
- 6) osobie, która podlegała ubezpieczeniu jako rolnik i zaprzestała prowadzenia działalności rolniczej, nie nabywając prawa do emerytury lub renty z ubezpieczenia, jeżeli podlegała ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu przez okres co najmniej 12 lat i 6 miesięcy;
- 7) osobie pobierającej rentę rolniczą z tytułu niezdolności do pracy jako rentę okresową.

Podmiotem uprawnionym do renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy będzie również małżonek rolnika⁹, o którym mowa w pkt 1 i 5, jeżeli, ze względu na łączący go z rolnikiem układ stosunków majątkowych małżeńskich, nie będzie współposiadaczem (współwłaścicielem) gospodarstwa rolnego rolnika, ale będzie pracował w jego gospodarstwie lub gospodarstwie domowym bezpośrednio związanym z tym gospodarstwem rolnym¹⁰.

---

⁶ T.j. Dz. U. z 2013 r., poz. 1381 z późn. zm. Por. wyrok SN z dnia 20 sierpnia 2002 r., II UKN 512/01, OSNP 2004, nr 4, poz. 67.

⁷ Art. 21 ust. 1 w związku z art. 16 ust. 2 ustawy.

⁸ Zob. art. 7 ust. 3 ustawy.

⁹ Art. 5 ustawy.

¹⁰ A. Stelmachowski (red.), *Prawo rolne*, LexisNexis 2009, s. 316; M. Orlewski, Ł. Słowiński, *Zakres podmiotowy ubezpieczenia społecznego rolników*, „Rejent” 2005, nr 2, s. 157–158; wyrok SA w Warszawie z dnia 26 listopada 2008 r., III AUa 839/08, Apel.-W-wa 2009, nr 2, poz. 8.

1.2. Warunki nabycia prawa do renty

Nabycie prawa do renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy uzależnione jest od spełnienia trzech warunków:

- wystąpienia całkowitej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym,
- posiadania wymaganego stażu ubezpieczeniowego oraz
- powstania całkowitej niezdolności do pracy w ustawowo określonym momencie¹¹.

1.2.1. Pojęcie całkowitej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym

Za całkowicie niezdolnego do pracy w gospodarstwie rolnym ustawa uznaje ubezpieczonego, który z powodu naruszenia sprawności organizmu utracił zdolność do osobistego wykonywania pracy w gospodarstwie rolnym¹². Z przywołanej definicji wynika, że pojęcie całkowitej niezdolności do pracy obejmuje element ekonomiczny zawarty w sformułowaniu – „utrata zdolności do osobistego wykonywania pracy w gospodarstwie rolnym”, oznaczający utratę możliwości zarobkowania oraz element biologiczny zawarty w sformułowaniu „naruszenie sprawności organizmu”.

Uwarunkowanie niezdolności do pracy niemożnością wykonywania pracy w gospodarstwie rolnym podkreśla jej zawodowy charakter. Oceny niezdolności do pracy dokonuje się, po pierwsze, w stosunku do możliwości pracy w gospodarstwie rolnym, z pominięciem zdolności do pracy poza rolnictwem, po drugie, z uwzględnieniem warunków funkcjonowania danego gospodarstwa rolnego, tj. zakresu oraz rodzaju prac dotychczas w nim wykonywanych¹³. Pominięcie przy ocenie niezdolności do pracy specyfiki danego gospodarstwa rolnego nie narusza przepisów prawa materialnego, jeżeli jednoznaczna ocena zdrowia ubezpieczonego dokonana przez licznych biegłych lekarzy sądowych, stwierdza pełną zdolność do wykonywania pracy rolniczej¹⁴. Akcentowanie charakteru danego gospodarstwa rolnego przy ocenie niezdolności do pracy ma istotne znaczenie wówczas, gdy gospodarstwo rolne wykazuje w zakresie wykonywanych w nim prac cechy szczególne, odróżniające je od zakresu oraz rodzaju prac wykonywanych w typowych gospodarstwach rolnych¹⁵.

---

¹¹ Art. 21 ustawy.

¹² Art. 21 ust. 5 ustawy.

¹³ § 2 pkt 3 rozporządzenia Ministra Polityki Społecznej z 31 grudnia 2004 r. w sprawie orzecznictwa lekarskiego w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego. Taki pogląd prezentuje: H. Pławucka, *Renta z tytułu...*, s. 104; *eadem*: *Niezdolność do pracy dla celów rentowych w systemie ubezpieczenia społecznego rolników*, [w:] H. Szurgacz (red.), *Z aktualnych problemów prawa pracy i prawa socjalnego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” nr 3082, Wrocław 2009, s. 216.

¹⁴ Wyrok SN z dnia 19 lutego 2008 r., II UK 123/07, LEX nr 448909; wyrok SN z dnia 12 kwietnia 2000 r., II UKN 498/99, OSNAPiUS 2001, nr 19, poz.597.

¹⁵ Por. uzasadnienie do wyroku SN z dnia 30 marca 2000 r., II UKN 442/99, PPIPS 2001, nr 5, poz. 46.

Zawodowy charakter niezdolności do pracy oznacza, że ubezpieczony uznany za całkowicie niezdolnego do pracy w gospodarstwie rolnym i z tego tytułu uprawniony do renty może być jednocześnie w pełni zdolny do pracy zarobkowej poza rolnictwem. Te daleko idące skutki przyjęcia zawodowego charakteru niezdolności do pracy w systemie ubezpieczenia społecznego rolników ustawodawca łagodzi, pozbawiając uprawnionego prawa do renty okresowej (o której mowa dalej) z chwilą objęcia go innym ubezpieczeniem społecznym, a więc z chwilą podjęcia pracy zarobkowej, z tytułu której będzie podlegał obowiązkowo ubezpieczeniom społecznym¹⁶.

Powiązanie całkowitej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym z naruszeniem sprawności organizmu powoduje, że niemożność wykonywania pracy spowodowana innymi przyczynami nie uzasadnia przyznania renty rolniczej. Z przywołanej na wstępie definicji całkowitej niezdolności do pracy wynika również, że stan zdrowia ubezpieczonego ma powodować rzeczywistą, aktualną niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym, a nie stanowić tylko przeciwwskazania do jej wykonywania¹⁷. Użycie w analizowanej definicji przymiotnika „całkowita” wskazuje natomiast, że sytuacja zdrowotna ubezpieczonego, uzasadniająca prawo do renty, nie może wyłącznie pozbawiać go możliwości wykonywania określonego rodzaju prac (np. prac na wysokościach, prowadzenia pojazdów mechanicznych), a więc w mniejszym lub większym stopniu utrudniać prowadzenie gospodarstwa, lecz pozbawiać go zdolności do wykonywania jakichkolwiek, nawet prostych prac fizycznych niezbędnych w danym gospodarstwie¹⁸.

Z przyjętej w ustawie definicji całkowitej niezdolności do pracy wynika również, że nabycie prawa do renty jest niezależne od przyczyn, które spowodowały naruszenie sprawności organizmu w stopniu wyłączającym zdolność do pracy w gospodarstwie rolnym. Renta rolnicza przysługuje zarówno wówczas, gdy przyczyną niezdolności do pracy są ogólne schorzenia, jak i wypadek przy pracy rolniczej lub rolnicza choroba zawodowa¹⁹.

Rokowania, co do stanu zdrowia ubezpieczonego i możliwości odzyskania przez niego zdolności do osobistego wykonywania pracy w gospodarstwie rolnym, przesądzają natomiast o tym, czy całkowita niezdolność do pracy ma charakter trwały lub okresowy²⁰. W konsekwencji decydują one o czasie pobierania renty. Zgodnie z ustawą, rentę rolniczą z tytułu niezdolności do pracy przyznaje się jako rentę stałą, jeżeli całkowita niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym jest trwała i nie orzeczono celowości przekwalifikowa-

¹⁶ H. Pławucka, *Renta z tytułu...*, s. 106.

¹⁷ *Ibidem*, s. 104. Zob. § 4 rozporządzenia Ministra Polityki Społecznej z 31 grudnia 2004 r. w sprawie orzecznictwa lekarskiego w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego.

¹⁸ Por. uzasadnienie do wyroku SN z dnia 9 sierpnia 1995 r., II URN 26/95, OSNP 1996, nr 4, poz. 65.

¹⁹ Ze względu na to, że przyczyna niezdolności do pracy wpływa na warunki nabycia prawa do renty, zasady ustalania jej wysokości oraz jej wypłaty, w doktrynie wyodrębnia się rentę rolniczą z ogólnego stanu zdrowia oraz rentę rolniczą wypadkową. Tak np. H. Pławucka, *Renta z tytułu...*, s. 108–109.

²⁰ Art. 21 ust. 6 ustawy.

nia zawodowego. W pozostałych przypadkach świadczenie to przysługuje przez okres wskazany w decyzji Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS) lub do czasu objęcia rencisty innym ubezpieczeniem społecznym (np. z powodu podjęcia pracy zarobkowej poza rolnictwem²¹). Przedłużenie wypłaty renty poza okres wskazany w decyzji organu rentowego wymaga przeprowadzenia nowego postępowania rentowego. Od przedłużenia wypłaty świadczenia w następstwie nowego wniosku uprawnionego odróżnić należy przywrócenie prawa do renty²². W myśl przepisów ustawy, prawo do renty, które ustało z powodu ustąpienia całkowitej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym, podlega przywróceniu jeżeli w ciągu 18 miesięcy od dnia jego ustania, ubezpieczony ponownie stanie się całkowicie niezdolny do pracy w gospodarstwie rolnym²³. Przez ustąpienie niezdolności do pracy należy przy tym rozumieć upływ okresu, na jaki renta została przyznana²⁴, oraz wcześniejsze ustanie niezdolności do pracy stwierdzone w trakcie jej weryfikacji²⁵. Podkreślić w tym miejscu wypada, że ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników nie wprowadziła przyjętej w systemie powszechnym zasady orzekania o niezdolności do pracy na okres nie dłuższy niż 5 lat²⁶.

Szczegółowe warunki orzekania o całkowitej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym oraz tryb postępowania orzeczniczego w tym zakresie reguluje rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z dnia 31 grudnia 2004 r. w sprawie orzecznictwa lekarskiego w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego²⁷, zwane dalej rozporządzeniem. Przywołane rozporządzenie określa zamknięty katalog okoliczności branż pod uwagę przy stwierdzaniu całkowitej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym²⁸ oraz wskazuje okoliczności, które powinny zostać ustalone w razie jej orzeczenia²⁹. Zgodnie z przepisami rozporządzenia stwierdzenia całkowitej niezdolności do pracy dokonuje w I instancji lekarz rzeczoznawca Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, od orzeczenia którego przysługuje odwołanie do komisji lekarskiej Kasy³⁰.

1.2.2. Posiadanie wymaganego stażu ubezpieczeniowego

Okres podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu, niezbędny do nabycia prawa do renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy, uzależniony jest od wieku,

---

²¹ Zob. art. 6 pkt 12 ustawy.

²² Zob. J. Jończyk, *Prawo zabezpieczenia społecznego*, Zakamycze 2001, s. 165.

²³ Art. 22 ust. 1 i 2 ustawy.

²⁴ Art. 52 ust. 2 pkt 2 ustawy w związku z art. 102 ustawy emerytalnej. Zob. także H. Pławucka, *Renta z tytułu...*, s. 106.

²⁵ Art. 52 ust. 2 pkt 2 ustawy w związku z art. 107 ustawy emerytalnej.

²⁶ Zob. art. 13 ustawy emerytalnej.

²⁷ Dz. U. z 2005 r., Nr 6, poz. 46.

²⁸ § 2 rozporządzenia.

²⁹ § 3–7 rozporządzenia.

³⁰ § 15 rozporządzenia.

w którym powstała całkowita niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym³¹, oraz przyczyny jej powstania³².

Warunek posiadania wymaganego stażu ubezpieczeniowego uważa się za spełniony, jeżeli okres ubezpieczenia emerytalno-rentowego ubezpieczonego wynosi co najmniej:

- rok – gdy całkowita niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym powstała w wieku do 20 lat,
- 2 lata – gdy całkowita niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym powstała w wieku powyżej 20 lat do 22 lat;
- 3 lata – gdy całkowita niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym powstała w wieku powyżej 22 do 25 lat;
- 4 lata – gdy całkowita niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym powstała w wieku powyżej 25 lat do 30 lat oraz
- 5 lat – gdy całkowita niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym powstała w wieku powyżej 30 lat.

Pięcioletni okres ubezpieczenia, wymagany w przypadku ubezpieczonego, którego niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym powstała po ukończeniu 30. roku życia, powinien przypadać w okresie ostatnich 10 lat przed złożeniem wniosku o przyznanie renty³³. Zdaniem Sądu Najwyższego, od okresu tego nie można odliczyć okresów pobierania przez ubezpieczonego renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy. Powołując się na całościowe uregulowanie przez ustawę warunków nabycia prawa do renty rolniczej oraz odrębność systemu emerytalno-rentowego rolników od systemu powszechnego, Sąd Najwyższy wykluczył możliwość odpowiedniego stosowania w tej materii art. 58 ust. 2 zdanie ostatnie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych³⁴ (w związku z art. 52 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników), zgodnie z którym do 10-letniego okresu nie wlicza się okresów pobierania renty z tytułu niezdolności do pracy, renty szkoleniowej oraz renty rodzinnej³⁵. Przy ustalaniu spełnienia warunku posiadania 5 lat ubezpieczenia emerytalno-rentowego, mającego przypadać w okresie ostatnich 10 lat przed złożeniem wniosku o rentę, nie wlicza się natomiast okresów pobierania rolniczej renty inwalidzkiej. Jak podkreślił Sąd Najwyższy, możliwość wliczenia okresu pobierania tego świadczenia do okresu ubezpieczenia wymaganego do uzyskania prawa do renty rolniczej z tytułu niezdolności do

³¹ Art. 21 ust. 2 ustawy.

³² Art. 21 ust. 4 ustawy.

³³ Art. 21 ust. 8 ustawy.

³⁴ Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r., t.j. Dz. U. z 2009 r. Nr 153, poz. 1227, zwana dalej ustawą emerytalną.

³⁵ Uchwała SN z dnia 13 października 2009 r., II UZP 8/09, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia/II%20UZP%208-09.pdf>.

pracy nie została przewidziana w przepisach ustawy³⁶. Uzależnienie prawa do renty rolniczej z tytułu całkowitej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym powstałej po ukończeniu 30 lat od posiadania pięcioletniego okresu ubezpieczenia przypadającego w ciągu ostatniego dziesięciolecia przed powstaniem tej niezdolności, wynika z powiązania prawa do świadczeń rentowych z wykonywaniem pracy w gospodarstwie rolnym w okresie bezpośrednio poprzedzającym powstanie niezdolności do pracy. Rozwiązanie to ma na celu wyeliminowanie sytuacji, w których o rentę ubiegaliby się ubezpieczeni w zaawansowanym wieku, legitymujący się niewielkim stażem pracy w rolnictwie³⁷.

Jeżeli całkowita niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym powstała wskutek wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej wystarczające jest posiadanie przez ubezpieczonego jakiegokolwiek okresu ubezpieczenia emerytalno-rentowego obejmującego dzień wypadku lub zachorowania na rolniczą chorobę zawodową.

Zgodnie z przepisami ustawy do okresów podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu, niezbędnych do nabycia prawa do renty (wynoszących od 1 do 5 lat), wlicza się okresy podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników indywidualnych i członków ich rodzin w latach 1983–1990, okresy prowadzenia gospodarstwa rolnego lub pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16. roku życia, przed dniem 1 stycznia 1983 r. oraz okresy, od których zależy prawo do emerytury zgodnie z przepisami emerytalnymi³⁸. Wymienione okresy nie są okresami, które samoistnie rodzą uprawnienie do renty, lecz okresami, które zalicza się do okresu ubezpieczenia emerytalno-rentowego, od którego zależy prawo do renty. Okresy te mają zatem charakter uzupełniający. Stąd, posiadanie jakiegokolwiek okresu ubezpieczenia emerytalno-rentowego pod rządami ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników jest niezbędną przesłanką do zaliczenia ich do okresów podlegania ubezpieczeniu mających wpływ na prawo do świadczeń³⁹. Odnosnie do drugiego z wymienionych okresów uzupełniających Sąd Najwyższy przyjął, że prowadzenie gospodarstwa rolnego lub wykonywanie pracy w tym gospodarstwie po ukończeniu 16 roku życia, przed 1 stycznia 1983 będzie równoznaczne z podleganiem ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu przewidzianemu w ustawie, tylko wówczas, gdy w okresie tym istniał obowiązek opłacania składek na ubezpieczenie. Za przyjęciem tego poglądu przemawia, zdaniem Sądu Najwyższego, okoliczność, że przesłanką uzyskania prawa do świadczeń emerytalno-rentowych jest podleganie ubezpieczeniu społecznemu rolników w rozumieniu opłacania składek na to ubezpieczenie, chyba że

³⁶ Uchwała SN z dnia 24 lipca 2009 r., I UZP 8/09, <http://sn.pl/Sites/orzecznictwo/Orzeczenia1-1/%20UZP%208-09.pdf>.

³⁷ Por. J. Jończyk, *op. cit.*, s. 165; K. Antonów, *Renta z tytułu niezdolności do pracy*, [w:] U. Jackowiak (red.), *Ryzyko niezdolności do pracy w zabezpieczeniu społecznym*, Gdańsk 2006, s. 61.

³⁸ Art. 21 ust. 3 w związku z art. 20 ust. 1 i 2 ustawy.

³⁹ Por. wyrok SN z dnia 8 maja 2008 r., I UK 346/07, OSNP 2009, nr 17–18, poz. 236; wyrok SA w Szczecinie z dnia 28 października 2008 r., III AUa 572/08, LEX nr 468581.

w myśl odpowiednich przepisów ów obowiązek nie istniał⁴⁰. Zasada ta nie znajduje zastosowania w przypadku trzeciej grupy okresów uzupełniających, tj. okresów, od których zależy prawo do emerytury zgodnie z przepisami emerytalnymi. Przy ustalaniu prawa do emerytury w systemie powszechnym uwzględnia się bowiem zarówno okresy składkowe, jak i nieskładkowe⁴¹.

1.2.3. Powstanie całkowitej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym w ustawowo określonym momencie

Ustawa wymaga, aby całkowita niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym powstała w okresie podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu lub w okresach zaliczalnych (tj. okresie podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników indywidualnych i członków ich rodzin w latach 1983–1990 oraz prowadzenia gospodarstwa rolnego lub pracy w gospodarstwie rolnym, po ukończeniu 16. roku życia, przypadających przed dniem 1 stycznia 1983 r.), albo nie później niż w ciągu 18 miesięcy od ich ustania⁴².

Ustawowy wymóg powstania całkowitej niezdolności do pracy w czasie trwania ubezpieczenia lub w okresach zaliczalnych jest typową regułą ubezpieczeniową, wedle której obowiązek spełnienia świadczenia może powstać jedynie w granicach istniejącego stosunku ubezpieczenia⁴³. Dopuszczenie możliwości powstania całkowitej niezdolności do pracy po ustaniu tych okresów jest natomiast wyrazem przedłużenia przez ustawodawcę ochrony wynikającej z wcześniejszego tytułu ubezpieczenia⁴⁴.

1.3. Wymiar, wysokość i zasady wypłacania renty

Ustawa przewiduje dwuczęściową konstrukcję renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy. Świadczenie to składa się z części składkowej oraz części uzupełniającej⁴⁵.

Część składkowa renty została oparta na zasadzie wzajemności okresów opłacania składki i rozmiaru świadczenia. Poza okresami podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu określonymu w ustawie, do stażu ubezpieczeniowego mającego wpływ na wymiar świadczenia, dolicza się, na zasadach określonych w ustawie, okresy ubezpieczenia emerytalno-rentowego wynikające z poprzednio obowiązujących ustaw, okresy prowadzenia gospodarstwa rolnego lub pracy w gospodarstwie rolnym przed powsta-

⁴⁰ Wyrok SN z dnia 8 maja 2008 r., I UK 346/07, OSNP 2009, nr 17–18, poz. 236; odmienne stanowisko zajął SA w Szczecinie w wyroku, o którym mowa w przypisie nr 26.

⁴¹ Zob. wyrok TK z dnia 30 maja 2000 r., K 37/98, OTK 2000, nr 4, poz. 112.

⁴² Art. 21 ust. 1 pkt 3 w związku z art. 20 ust. 1 pkt 1–2 ustawy.

⁴³ I. Jędrasik-Jankowska, *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, LexisNexis 2007, s. 116.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 117.

⁴⁵ Art. 24 ustawy.

niem systemu ubezpieczenia społecznego rolników, okresy nierolniczego ubezpieczenia emerytalno-rentowego lub zaopatrzenia emerytalnego, a także okresy działalności kombatanckiej, działalności jej równorzędnej i odbywania czynnej służby wojskowej w Wojsku Polskim⁴⁶. Wymieniony w sposób ogólny katalog okresów uwzględnianych przy ustalaniu wymiaru części składkowej świadczenia jest szerszy niż katalog okresów ubezpieczenia uwzględnianych przy nabyciu prawa do renty rolniczej i w przeciwieństwie do tego ostatniego w większym zakresie obejmuje okresy, za które nie została opłacona składka. Jeżeli staż ubezpieczeniowy uprawnionego do renty rolniczej będzie krótszy niż 5 lat, przyjmuje się, że okres opłacania składki wynosi 5 lat, chyba że całkowita niezdolność do pracy powstała wskutek wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej. W takim przypadku uprawnionemu do okresu opłacania składki dolicza się okres dzielący go od osiągnięcia wieku 60 lat. Uzależnienie wysokości części składkowej renty od okresu ubezpieczenia, a więc od osobistego wkładu rencisty, podkreśla jej ubezpieczeniowy charakter.

Część składkową renty ustala się przyjmując po 1% emerytury podstawowej (tj. minimalnej emerytury pracowniczej⁴⁷) za każdy rok podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu, z wyjątkiem okresów prowadzenia gospodarstwa rolnego lub pracy w gospodarstwie rolnym, przypadających przed 1 lipca 1977 r., w przypadku których za każdy rok tych okresów przyjmuje się jedynie 0,5% emerytury podstawowej. Omawiana część renty dla dochodów rencisty ma jednak marginalne znaczenie, choć wypłacana jest zawsze w razie nabycia do niej prawa⁴⁸.

Decydujący wpływ na wysokość pobieranego przez rencistę świadczenia ma, wbrew swojej nazwie, jego część uzupełniająca. Wysokość części uzupełniającej renty jest stała i kształtuje się na poziomie 85% do 95% emerytury podstawowej stosowanie do liczby lat stażu ubezpieczeniowego przyjętego do ustalenia części składkowej⁴⁹. Część uzupełniająca wynosi zawsze 95% emerytury podstawowej, jeżeli liczba lat przyjęta do obliczenia części składkowej jest mniejsza niż 20, natomiast w przypadku przekroczenia tej granicy stażu część uzupełniająca renty ulega zmniejszeniu o 0,5% za każdy rok stażu ponad 20 lat, lecz nie więcej niż do poziomu 85% emerytury podstawowej. Powyższe, jak również to, że wypłata tej części renty finansowana jest ze środków budżetu państwa, podkreśla jej zaopatrzeniowy charakter⁵⁰.

---

⁴⁶ Art. 25 ustawy.

⁴⁷ Art. 6 pkt 7 ustawy.

⁴⁸ Por. art. 28 i 34 ustawy.

⁴⁹ Art. 26 ustawy.

⁵⁰ W. Kobielski, *Czy system ubezpieczenia społecznego rolników wymaga zmian*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie, Materiały i Studia” 2001, nr 11, s. 110–111.

Dla każdej części renty ustala się wskaźnik wymiaru, tj. liczbę wyrażającą stały stosunek danej części świadczenia do emerytury podstawowej, z zaokrągleniem do drugiego miejsca po przecinku⁵¹. Iloczyn ustalonych wskaźników i aktualnej emerytury podstawowej wyraża kwotę wypłacanego świadczenia⁵², z tym że suma obu części renty nie może być mniejsza od emerytury podstawowej.

Tak ustalona renta rolnicza z tytułu niezdolności do pracy wypłacana jest w pełnej wysokości w razie zaprzestania przez rencistę prowadzenia działalności rolniczej. Nie zaprzestanie prowadzenia działalności rolniczej powoduje zawieszenie wypłaty renty w części uzupełniającej w całości lub w określonym ułamku lub (i) w ograniczonym czasie, stosownie do przyczyn kontynuowania przez świadczeniobiorcę działalności rolniczej⁵³. Prowadzenie działalności rolniczej po nabyciu prawa do renty, jak już podkreślono, nie ma wpływu na wypłatę części składkowej świadczenia.

Regulacja przewidująca zawieszenie wypłaty części uzupełniającej renty podyktowana została potrzebą realizacji celów prowadzonej przez państwo polityki rolnej, zmierzających, między innymi, do stymulowania zmian pokoleniowych w rolnictwie oraz przekształcenia jego struktury.

W myśl przepisów ustawy, rencista zaprzestał prowadzenia działalności rolniczej, jeżeli ani on, ani jego małżonek nie jest właścicielem (współwłaścicielem) lub posiadaczem gospodarstwa rolnego w rozumieniu przepisów o podatku rolnym i nie prowadzi działu specjalnego, z wyłączeniem enumeratywnie wymienionych sytuacji i rodzajów gruntów⁵⁴. Ustawa pozostawia ubezpieczonemu pełną swobodę wyboru formy zaprzestania prowadzenia działalności rolniczej. O zaprzestaniu prowadzenia działalności rolniczej świadczyć będzie najczęściej zbycie gospodarstwa rolnego na zasadach prawa cywilnego (np. przez sprzedaż, darowiznę, umowę dożywocia) lub na zasadach określonych w przepisach ustawy, tj. przez: 1) zawarcie umowy z następcą⁵⁵, 2) odpłatne przekazanie gospodarstwa rolnego na rzecz Skarbu Państwa⁵⁶, a ponadto trwałe wyłączenie gruntów z produkcji rolniczej (np. poprzez zalesienie) albo zmniejszenie ich obszaru do rozmiarów, przy których przestaną być gospodarstwem rolnym w rozumieniu przepisów ustawy o podatku rolnym⁵⁷.

⁵¹ Art. 6 pkt 8 ustawy.

⁵² Art. 48 ustawy.

⁵³ Problem ten dotyczy rencisty będącego rolnikiem. Nie odnosi się natomiast do domownika, który zawsze otrzyma świadczenie w pełnej wysokości, z uwagi na nieprowadzenie działalności rolniczej. Zob. H. Pławucka, *Obowiązek ubezpieczenia społecznego rolników indywidualnych*, „Przegląd Ubezpieczeń Społecznych i Gospodarczych” 1998, nr 8, s. 5–6.

⁵⁴ Art. 28 ust. 4 ustawy.

⁵⁵ Zob. art. 84 i n. ustawy.

⁵⁶ Zob. art. 58 ustawy.

⁵⁷ Wyrok SN z dnia 28 stycznia 2004 r., II UK 207/03, OSNP 2004, nr 19, poz. 339. Szerzej na temat form zaprzestania prowadzenia pozarolniczej działalności patrz: M. Orlewski, Ł. Słowiński, *op. cit.*, s. 169–172.

Powiązanie zaprzestania prowadzenia działalności rolniczej z wyzbyciem się gruntów rolnych stanowi w pewnym sensie konsekwencję przyjętego przez ustawę domniemania, zgodnie z którym właściciel gruntów zaliczonych do użytków rolnych lub dzierżawca takich gruntów, jeżeli dzierżawa jest zarejestrowana w ewidencji gruntów i budynków, prowadzi działalność rolniczą na tych gruntach⁵⁸. Wskazane domniemanie może zostać obalone⁵⁹, co oznacza, że samo posiadanie gruntów rolnych (gospodarstwa rolnego) niepołączone z prowadzeniem na nich działalności rolniczej nie rodzi obowiązku ubezpieczenia społecznego oraz nie daje prawa do świadczeń z tego ubezpieczenia. Prowadzenie działalności rolniczej, a nie posiadanie gruntów rolnych, kreuje zatem obowiązek (możliwość) objęcia ubezpieczeniem społecznym rolników i daje prawo do świadczeń z tego ubezpieczenia. Konsekwentnie przyjąć należałoby, że samo posiadanie gospodarstwa rolnego nie powinno wstrzymywać wypłaty części uzupełniającej renty, a więc wywierać wpływu na wysokość przyznanego ubezpieczonemu świadczenia. Pogląd ten znajduje potwierdzenie w orzecznictwie Sądu Najwyższego⁶⁰. Odstępując od literalnego brzmienia art. 28 ust. 4 ustawy, na rzecz jego wykładni funkcjonalnej, uwzględniającej definicję legalną rolnika⁶¹ oraz działalności rolniczej⁶², Sąd Najwyższy uznał, że przesłanką zawieszenia wypłaty części uzupełniającej renty jest faktyczne prowadzenie działalności rolniczej. Nie jest nią natomiast samo posiadanie lub dysponowanie własnością gospodarstwa rolnego (tj. stosunki własnościowe)⁶³. Objęcie w posiadanie gospodarstwa rolnego np. w drodze dziedziczenia, jak również podejmowanie i realizowanie czynności związanych z zarządzaniem gospodarstwem np. w celu zniesienia współwłasności lub jego sprzedaży, czy też przeprowadzenia postępowania o dział spadku, nie uzasadnia w związku z tym wstrzymania wypłaty części uzupełniającej renty⁶⁴. W piśmiennictwie

⁵⁸ Art. 34 ust. 1 ustawy.

⁵⁹ Zob. np. wyrok SN z dnia 30 listopada 2005 r., I UK 59/05, OSNAPiUS 2006, nr 19–20, poz. 310.

⁶⁰ Zob. uchwała SN z dnia 6 maja 2004 r. II UZP 5/04, OSNP 2004, nr 22, poz. 389; wyrok SN z dnia 28 stycznia 2004 r. II UK 196/03, OSNP nr 19, poz. 339; wyrok SN z dnia 27 maja 1997 r. II UKN 145/97, OSNAPiUS 1998, nr 8, poz. 342. Podobnie: wyrok SA w Warszawie z dnia 7 listopada 2006 r., III AUa 728/06, OSA 2008, nr 1; wyrok SA w Warszawie z dnia 8 grudnia 2004 r., III AUa 598/04, OSA 2006, nr 1. Zob. także A. Grudzień, *Pojęcie prowadzenia działalności rolniczej w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2006, nr 29, s. 71.

⁶¹ Art. 6 pkt 1 ustawy.

⁶² Art. 6 pkt 3 ustawy.

⁶³ Szerzej na temat pojęcia prowadzenia działalności rolniczej zob.: wyrok SN z dnia 29 września 2005 r., I UK 16/05, OSNP 2006, nr 17–18, poz. 278; P. Bielski, *Gosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 29 września 2005 r. I UK 16/05*, „Rejent” 2008, nr 1, s. 141–151.

⁶⁴ Zaprezentowane stanowisko Sądu Najwyższego nie zostało powszechnie zaakceptowane w piśmiennictwie. Jego przeciwnicy uważają, że wykładni przepisu art. 28 ust. 4 ustawy należy dokonywać zgodnie z jego literalnym brzmieniem, a sformułowana w nim definicja zaprzestania prowadzenia działalności rolniczej nie wprowadza żadnego domniemania i znajduje zastosowanie wyłącznie do zawieszenia wypłaty części uzupełniającej świadczenia. Tak np. W. Jaskuła, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 6 maja 2004 r. II UZP 5/04*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 11; M. Obłóza, H. Szostak-Krzywicka, *Analiza orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Lublinie w sprawach dotyczących zawieszenia i ograniczania wypłaty świadczeń*

wskazuje się, że przyjęcie zaprezentowanego poglądu wyłącza, w odniesieniu do osób uprawnionych do renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy, potrzebę udowodnienia nie prowadzenia takiej działalności, skoro warunkiem nabycia prawa do tego świadczenia jest całkowita niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym⁶⁵.

Wyliczenie przypadków, w których mimo nie zaprzestania prowadzenia działalności rolniczej nie dochodzi do zawieszenia wypłaty części uzupełniającej renty w całości ma charakter zamknięty. Wynika to zarówno z brzmienia przepisów ustawy, jak również z faktu, że wymienione w nich sytuacje stanowią wyjątek od ogólnej zasady zawieszalności wypłaty części uzupełniającej świadczenia w razie nie zaprzestania prowadzenia działalności rolniczej. Wyjątkowy charakter przepisów przewidujących, mimo prowadzenia działalności rolniczej, wypłatę części uzupełniającej renty w pełnym lub niepełnym zakresie, zakazuje rozszerzającej ich wykładni. Stąd np. powiększenie obszaru gospodarstwa rolnego, odnośnie do którego zostało wydane przez Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa zaświadczenie o braku możliwości sprzedaży nieruchomości wchodzących w jego skład co najmniej po cenie ich oszacowania, o nowe nieruchomości, powoduje ustanie przesłanek zawieszenia wypłaty części uzupełniającej renty w $\frac{1}{4}$ na rzecz zawieszenia jej wypłaty w całości także wówczas, gdy po wyzbyciu się przez świadczeniobiorcę części tych nieruchomości i powrocie do pierwotnego stanu posiadania (pod względem powierzchni) zmieniła się struktura posiadanego gospodarstwa rolnego⁶⁶. Na marginesie nadmienić wypada, że abstrakcyjne i ogólne pouczenie świadczeniobiorcy przez organ rentowy w decyzjach dotyczących świadczenia rentowego o okolicznościach powodujących zawieszenie prawa do całości lub ułamka części uzupełniającej świadczenia, stwarza obowiązek zwrotu nienależnie pobranej części, gdy świadczeniobiorca sam doprowadził do zmiany okoliczności uzasadniających powstanie prawa, względnie do zmiany jego rozmiarów⁶⁷.

Od zawieszenia wypłaty części uzupełniającej renty ustawa odróżnia sytuację zawieszenia prawa do renty, nakazując w tym zakresie stosowanie zasad określonych w przepisach emerytalnych, tj. ustawie o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń

---

z ubezpieczenia społecznego rolników, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 1999, nr 4, s. 110; A. Lejk-Kęпка, M.M. Ociepa, *Zaprzestanie prowadzenia działalności rolniczej. Niektóre problemy interpretacyjne*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2005, nr 28, s. 49, 53 i n. Zobacz także wyrok SN z dnia 7 lutego 2002 r. II UKN 49/2001, OSNP 2003, nr 22, poz. 552, w którym SN uznał, że nabycie gospodarstwa rolnego nie stanowi bez prowadzenia działalności rolniczej podstawy do zawieszenia wypłaty części uzupełniającej renty. Dla przyjęcia, że prowadzona jest działalność rolnicza wystarczy jednak, aby spadkobierca dał wyraz faktycznemu objęciu gospodarstwa np. wydzierżawił je.

⁶⁵ W. Jaskuła, *op. cit.*, s. 123. Zobacz także uzasadnienie do uchwały SN z dnia 30 maja 1988 r., III UZP 8/88, OSNCP 1988, nr 12, poz. 166.

⁶⁶ Wyrok SN z dnia 6 grudnia 2006 r., III UK 102/06, OSNP 2008, nr 1–2, poz. 21.

⁶⁷ Wyrok SN z dnia 6 grudnia 2006 r., III UK 102/06, OSNP 2008, nr 1–2, poz. 21.

Społecznych, zwanej dalej ustawą emerytalną⁶⁸. Zawieszenie prawa do renty związane z wykonywaniem przez rencistę pracy zarobkowej i osiągnięciem z tego tytułu ustawowo określonego przychodu, oznacza ustanie obowiązku wypłaty tego świadczenia na czas zarobkowania oraz brak prawa domagania się wypłaty świadczenia za ten okres⁶⁹. Zawarte w ustawie odesłanie w kwestii zawieszalności prawa do renty do ogólnych zasad określonych w ustawie emerytalnej nie oznacza, że reguły tam przewidziane mają zastosowanie w pełnym zakresie do rencistów rolniczych. Renciscie osiągnięciem wynagrodzenia lub dochody z tytułu zatrudnienia lub wykonywania innej pracy zarobkowej nigdy, nawet przy wysokich przychodach, przekraczających dopuszczalny pułap 130% przeciętego wynagrodzenia, nie zawiesza się prawa do części składkowej renty. Ponadto, przy zawieszeniu prawa do renty nie bierze się pod uwagę dochodów z działalności rolniczej, a więc dochodów, których utrata z powodu całkowitej niezdolności do pracy stanowi podstawowy warunek nabycia prawa do świadczenia. Prawo do części uzupełniającej renty ulegnie zawieszeniu w razie osiągnięcia przez rencistę przychodu w kwocie wyższej niż 130% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia z tytułu: działalności podlegającej obowiązkowi ubezpieczenia społecznego (tj. zatrudnienia, służby, innej pracy zarobkowej, albo prowadzenia działalności pozarolniczej), czynnej służby wojskowej w Wojsku Polskim, służby jej pokrewnej, służby mundurowej (np. w Policji, ABW itp.) oraz pobrania zasiłku chorobowego, macierzyńskiego i opiekuńczego, wynagrodzenia za czas niezdolności do pracy, wypłacanego na podstawie przepisów kodeksu pracy, kwoty świadczenia rehabilitacyjnego i wyrównawczego, zasiłku wyrównawczego i dodatku wyrównawczego⁷⁰. Żadnego wpływu na prawo do części uzupełniającej renty nie będzie miało natomiast wykonywanie pracy na podstawie umowy o dzieło, która została, co do zasady, wyłączona z obowiązku ubezpieczenia społecznego⁷¹, a także osiąganie przychodów z innych źródeł np. wynajmu, dzierżawy nieruchomości lub lokali oraz pobieranie honorariów z tytułu działalności twórczej lub artystycznej. O podjęciu aktywności zawodowej, z którą ustawa łączy zawieszenie prawa do części uzupełniającej renty, świadczeniobiorca zobowiązany jest powiadomić Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego w ciągu 14 dni⁷². Ponieważ renta okresowa, o czym była już mowa, przysługuje, między innymi, do czasu objęcia rencisty innym ubezpieczeniem społecznym, instytucja zawieszenia prawa do wypłaty części uzupełniającej renty znajdzie zastosowanie zasadniczo do stałej renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy⁷³.

---

⁶⁸ Art. 34 w związku z art. 6 pkt 6 ustawy.

⁶⁹ I. Jędrasik-Jankowska, *op. cit.*, s. 164.

⁷⁰ Art. 104 ustawy emerytalnej.

⁷¹ Por. art. 6 ust. 1 pkt 4 i art. 8 ust. 2a ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, t.j. Dz. U. z 2007 r., Nr 11, poz. 74 z późn. zm.

⁷² Art. 37 ust. 2 ustawy.

⁷³ Zob. art. 22 ust. 1 zdanie ostatnie i art. 34 ustawy.

1.4. Zbieg prawa do renty z prawem do innych świadczeń

1.4.1. Zbieg prawa do renty z prawem do innych świadczeń z ubezpieczenia społecznego rolników

Renta rolnicza z tytułu niezdolności do pracy jest świadczeniem przyznawanym na wypadek utraty zdolności do zarobkowania w ramach prowadzenia działalności rolniczej przed osiągnięciem wieku emerytalnego. Dlatego osobom pobierającym rentę, legitymującym się co najmniej 25-letnim okresem ubezpieczenia emerytalno-rentowego, z chwilą osiągnięcia wieku emerytalnego, 60 lat dla kobiet, 65 lat dla mężczyzn, przyznaje się z urzędu emeryturę rolniczą w wysokości nie niższej od dotychczas pobieranej renty. W pozostałych przypadkach zbiegu prawa do renty rolniczej z prawem do emerytury rolniczej przyznaje się jedno świadczenie wyższe lub wybrane przez uprawnionego⁷⁴. Ustawa nie reguluje natomiast sytuacji zbiegu u jednego uprawnionego prawa do renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy z rentą rodzinną. Z uwagi na powyższe, otwarty pozostaje problem odpowiedniego stosowania w tej materii przepisów ustawy emerytalnej dopuszczających wypłatę świadczenia wyższego lub wybranego przez uprawnionego⁷⁵.

1.4.2. Zbieg prawa do renty z prawem do świadczeń z innego systemu ubezpieczenia

W razie zbiegu prawa do renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy z prawem do emerytury lub renty z innego ubezpieczenia społecznego, uprawnionemu wypłaca się jedno wybrane przez niego świadczenie. Zasada ta nie znajduje zastosowania do zbiegu prawa do renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy z prawem do emerytury z systemu powszechnego, dla osób urodzonych po 31 grudnia 1948 r. W razie zbiegu prawa do tych świadczeń uprawnionemu przysługuje emerytura, chyba że, zanim uprawniony wystąpi z wnioskiem o prawo do emerytury, złoży oświadczenie, że wybiera rentę rolniczą z tytułu niezdolności do pracy. Oświadczenie to jest ostateczne i nie przysługuje od niego prawo odstąpienia.

Osobie uprawnionej do renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy, która jest jednocześnie uprawniona do renty z tytułu niezdolności do pracy spowodowanej wypadkiem przy pracy, wypadkiem w drodze do pracy lub z pracy, który miał miejsce przed dniem 1 stycznia 2003 r.⁷⁶ lub chorobą zawodową, wypłaca się jedno świadczenie wyż-

---

⁷⁴ Art. 22 ust. 3 w związku z art. 19 ust. 1 pkt 2 ustawy.

⁷⁵ Por. art. 95 ustawy emerytalnej.

⁷⁶ Z tytułu wypadku w drodze do pracy lub z pracy, który miał miejsce po dniu 1 stycznia 2003 r., przysługuje renta z tytułu niezdolności do pracy na podstawie przepisów ustawy emerytalnej.

sze lub przez nią wybrane⁷⁷. Ta sama zasada znajduje zastosowanie w przypadku zbiegu prawa do renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy z prawem do renty przysługującym inwalidom wojennym i wojskowym⁷⁸, kombatantom oraz ofiarom represji wojennych i powojennych⁷⁹.

2. Renta rolnicza szkoleniowa

Renta rolnicza szkoleniowa stosunkowo niedawno, bo dopiero w 2004 r.⁸⁰, została wprowadzona do systemu ubezpieczenia społecznego rolników. Wprowadzenie tego świadczenia podyktowane było potrzebą racjonalizacji wydatków publicznych na świadczenia emerytalno-rentowe rolników, w tym potrzebą ograniczenia dotacji budżetowych do rent rolniczych z tytułu niezdolności do pracy. W aktywizacji zawodowej ubezpieczonych trwale niezdolnych do pracy w gospodarstwie rolnym, którzy ze względu na sytuację osobistą i zdrowotną po przekwalifikowaniu mogą być aktywni zawodowo poza rolnictwem, dostrzeżono możliwość zmniejszenia wysokiego udziału rent rolniczych z tytułu niezdolności do pracy w ogólnej liczbie rolniczych świadczeń emerytalno-rentowych współfinansowanych przez państwo⁸¹.

Zgodnie z przepisami ustawy renta rolnicza szkoleniowa przysługuje ubezpieczonemu spełniającemu warunki do uzyskania renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy, w stosunku do którego orzeczono celowość przekwalifikowania zawodowego ze względu na trwałą, całkowitą niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym⁸². O celowości przekwalifikowania zawodowego orzeka się, jeżeli ubezpieczony uznany za trwale całkowicie niezdolnego do pracy w gospodarstwie rolnym po przekwalifikowaniu może nabyć zdolność do pracy zarobkowej w zawodzie pozarolniczym. Przy orzekaniu o celowości przekwalifikowania zawodowego bierze się pod uwagę m.in.: posiadane przez ubezpieczonego kwalifikacje, zawód oraz możliwość dalszego wykonywania pracy, opinię psychologa i doradcy zawodowego, charakter i przebieg procesów chorobowych i ich wpływ na stan czynnościowy organizmu, a także wiek ubezpieczonego⁸³. Renta rolnicza szkoleniowa przyznawana jest na 6 miesięcy, z możliwością jej przedłu-

---

⁷⁷ Art. 33 ust. 4 pkt 3 w związku z art. 25 ust. 3 ustawy z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, t.j. Dz. U. z 2009 r., Nr 167, poz. 1322.

⁷⁸ Art. 33 ust. 4 ustawy w związku z art. 54 ust. 3 ustawy z dnia 29 maja 1974 r. o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin, t.j. Dz. U. z 2002 r., Nr 9, poz. 87 z późn. zm.

⁷⁹ Art. 33 ust. 4 ustawy w związku z art. 12 ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego, t.j. Dz. U. z 2002 r., Nr 42, poz. 371 z późn. zm.

⁸⁰ Ustawą z dnia 2 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym oraz zmianie niektórych innych, Dz. U. z 2004 r., Nr 91, poz. 873.

⁸¹ Por. M. Cieplicki, *op. cit.*.

⁸² Art. 21b ust. 1 ustawy.

⁸³ § 7 rozporządzenia.

żenia na czas niezbędny do przekwalifikowania zawodowego, nie dłużej niż o 36 miesięcy. Przedłużenie prawa do renty rolniczej szkoleniowej następuje na wniosek starosty. Z uwagi na zawodowy charakter niezdolności do pracy w ubezpieczeniu społecznym rolników, brak w konstrukcji tego świadczenia sprzeczności, na jaką zwraca się uwagę w piśmiennictwie w odniesieniu do renty szkoleniowej w systemie powszechnym⁸⁴.

Renta rolnicza szkoleniowa podobnie jak renta rolnicza z tytułu niezdolności do pracy składa się z dwóch części: składkowej i uzupełniającej, ustalanych według zasad omówionych przy okazji renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy. W sposób odmienny ustawodawca uregulował natomiast zasady zawieszania prawa do tego świadczenia. Wpłata części uzupełniającej renty ulega zawieszeniu wyłącznie w przypadku osiągnięcia przez uprawnionego przychodu z działalności podlegającej obowiązkowi ubezpieczenia społecznego zgodnie z przepisami emerytalnymi, bez względu na wysokość tego przychodu⁸⁵. Każdy nawet niewielki przychód osiągnięty przez świadczeniobiorcę z tytułu zatrudnienia, służby lub innej pracy zarobkowej albo prowadzenia pozarolniczej działalności będzie skutkował zawieszeniem wypłaty części uzupełniającej⁸⁶. Jak podkreślono w piśmiennictwie, regulacja dotycząca zawieszenia wypłaty części uzupełniającej renty szkoleniowej w zakresie, w jakim dotyczy osiągnięcia przychodu z tytułu zatrudnienia, jest sprzeczna z określonymi w ustawie przesłankami ustania prawa do tego świadczenia⁸⁷. Ustanie prawa do renty poza: sytuacją niepoddania się przez uprawnionego przekwalifikowaniu zawodowemu, następczym brakiem możliwości przekwalifikowania zawodowego uprawnionego do innego zawodu, brakiem możliwości przedstawienia mu w przyszłości propozycji odpowiedniego zatrudnienia, podjęciem prac interwencyjnych, robót publicznych oraz bezzasadnej odmowy podjęcia pracy zaoferowanej przez urząd pracy, ustawa łączy również z podjęciem zatrudnienia⁸⁸. Z uwagi na dalej idący skutek ustania prawa do świadczenia od zawieszenia jego wypłaty oraz brak uzasadnionych powodów, by ustanie prawa do renty rolniczej szkoleniowej łączyć wyłącznie z podjęciem zatrudnienia w ramach ofert publicznego pośrednictwa pracy (co mogłaby sugerować treść art. 28a ust. 2 pkt 1 ustawy), przyjąć należałoby, że zawieszenie wypłaty części uzupełniającej renty nastąpi, gdy uprawniony osiągnie przychód z tytułu służby, innej pracy zarobkowej lub działalności pozarolniczej. Zróżnicowanie skutków w zakresie prawa do świadczenia

---

⁸⁴ Przyznanie renty szkoleniowej na podstawie przepisów emerytalnych wyklucza możliwość orzeczenia niezdolności do pracy przy ścisłym rozumieniu art. 12 ustawy emerytalnej. Tak np. K. Antonów, M. Bartnicki, *Ustawa o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Komentarz*, Kraków-Warszawa, 2007, s. 246.

⁸⁵ Art. 28a ust. 1 ustawy.

⁸⁶ Zob. art. 104 ustawy emerytalnej.

⁸⁷ H. Pławucka, *Renta z tytułu...*, s. 111.

⁸⁸ Zob. art. 28a ust. 2 ustawy.

i jego wypłaty od rodzajów podjętej przez ubezpieczonego działalności zarobkowej budzi wątpliwości.

3. Renta rodzinna

Renta rodzinna została wprowadzona do systemu ubezpieczeń społecznych rolników ustawą z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin⁸⁹. Jest świadczeniem długookresowym, przysługującym z tytułu śmierci żywiciela rodziny i mającym na celu zapewnienie rodzinie zmarłego środków utrzymania (funkcja alimentacyjna renty rodzinnej). Regulacja prawna renty rodzinnej w ustawie w niewielkim zakresie różni się od regulacji prawnej tego świadczenia w systemie powszechnym. Renta rodzinna przysługuje uprawnionym członkom rodziny osoby, która w chwili śmierci była emerytem lub rencistą mającym ustalone prawo do emerytury albo renty rolniczej (a więc miała przyznane prawo do świadczenia niezależnie od tego, czy z niego korzysta, z wyjątkiem świadczenia emerytalno-rentowego przyznanego w drodze wyjątku⁹⁰) lub ubezpieczonym spełniającym warunki do uzyskania tych świadczeń. Niemożność ustalenia prawa zmarłego ubezpieczonego do jednego z tych świadczeń wyłącza możliwość nabycia prawa do renty rodzinnej przez członków jego rodziny. Przy ocenie prawa do świadczeń, które przysługiwałyby zmarłemu przyjmuje się, że w chwili śmierci był on całkowicie niezdolny do pracy. Z tego też względu przedmiotem ustaleń organu rentowego mogą być wyłącznie przesłanki formalne (np. ustalenie, czy zmarły posiadał odpowiedni okres ubezpieczenia emerytalno-rentowego, czy jego śmierć nastąpiła w okresie ubezpieczenia lub przed upływem 18 miesięcy od jego ustania).

3.1. Podmioty uprawnione do renty rodzinnej

Do kręgu członków rodziny uprawnionych do renty rodzinnej ustawa zalicza:

- 1) dzieci własne, dzieci drugiego małżonka oraz dzieci przysposobione,
- 2) wnuki, rodzeństwo i inne dzieci przyjęte na wychowanie i utrzymanie przed osiągnięciem pełnoletności, w tym w ramach rodziny zastępczej,
- 3) małżonka (wdowę, wdowca) oraz
- 4) rodziców.

W przeciwieństwie do ustawy emerytalnej, ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników nie rozciągnęła wprost pojęcia rodziców na ojczyma, macochę oraz osoby

---

⁸⁹ Szerzej na temat ewolucji regulacji prawnej renty rodzinnej patrz: E. Jaworska-Spicak, A. Lejk-Kępką, *Renta rodzinna rolnicza*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2004 nr 1, s. 74–78.

⁹⁰ Tak np. *ibidem*, s.96.

przysposabiające. W piśmiennictwie przyjmuje się, że zaliczenie tych osób do grupy uprawnionych do renty rodzinnej wynika z odpowiedniego stosowania przepisu art. 67 ust. 2 ustawy emerytalnej⁹¹. Poza kręgiem uprawnionych pozostają natomiast konkubenci, również ci, którzy wcześniej pozostawali ze sobą w związku małżeńskim⁹².

Przynależność do kręgu członków rodziny uprawnionych do renty rodzinnej sama w sobie nie wystarczy do nabycia prawa do renty rodzinnej. Każda z wymienionych kategorii uprawnionych musi spełnić dodatkowe warunki określone w ustawie o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych.

3.1.1. Dzieci własne, dzieci drugiego małżonka oraz dzieci przysposobione

W myśl przepisów ustawy emerytalnej dzieci własne, dzieci drugiego małżonka oraz dzieci przysposobione mają prawo do renty rodzinnej: 1) do ukończenia 16. roku życia; 2) do ukończenia nauki w szkole, jeżeli przekroczyły 16 lat życia, nie dłużej jednak niż do osiągnięcia 25 lat życia, albo 3) bez względu na wiek, jeżeli stały się całkowicie niezdolne do pracy oraz do samodzielnej egzystencji lub całkowicie niezdolne do pracy przed ukończeniem 16. roku życia, a w razie kontynuowania nauki przed ukończeniem 25. roku życia⁹³.

Bezwarunkowe przyznanie prawa do renty rodzinnej dzieciom do ukończenia 16. roku życia uzasadnione jest tym, że do tego czasu dzieci pozbawione są możliwości zarobkowania i pozostają na utrzymaniu rodziców. Śmierć rodzica zawsze oznacza dla nich śmierć żywiciela rodziny. Prawo do renty rodzinnej dzieci uczących się w szkole do ukończenia 25. roku życia wynika natomiast stąd, że kontynuowanie nauki przedłuża prawo do pozostawania dziecka na utrzymaniu rodziców, a w razie ich śmierci do otrzymania świadczenia, które pozwoli im zapewnić środki utrzymania⁹⁴. Ponieważ ustawa uzależnia przedłużenie prawa do renty rodzinnej do osiągnięcia 25. roku życia od kontynuowania nauki w szkole, jej ukończenie powoduje utratę uprawnienia do tego świadczenia niezależnie od tego, czy dziecko ukończyło 25 lat, czy też nie. Przez ukończenie nauki w szkole należy rozumieć nie tylko zrealizowanie przez ucznia założeń programowych stwierdzone odpowiednim dokumentem, ale również usunięcie go ze szkoły lub skreślenie z listy studentów⁹⁵. Nie jest natomiast jednoznaczna z ukończeniem nauki

⁹¹ *Ibidem*, s. 79.

⁹² *Ibidem*, s. 85. Zob. także: J. Jończyk, *op. cit.*, s. 169. Por.: wyrok SN z dnia 12 czerwca 2002 r., II UKN 273/01, Legalis; wyrok SN z dnia 16 marca 1999 r., II UKN 521/98, OSNAPiUS 2000, nr 9, poz. 373; wyrok SN z dnia 29 października 1998 r., II UKN 286/98, OSNAPiUS 1999, nr 23, poz. 760.

⁹³ Art. 29 ustawy w związku z art. 68 ust. 1 ustawy emerytalnej.

⁹⁴ Por. uchwała SN z dnia 29 września 2006 r., II UZP 10/06, OSNAPiUS 2007, nr 5–6, poz. 75.

⁹⁵ Por. wyrok SN z dnia 24 listopada 2004 r., I UK 3/04, OSNAPiUS 2005, nr 8, poz. 116.

w szkole faktyczna przerwa w nauce podyktowana względami zdrowotnymi lub korzystaniem z urlopu dziekańskiego⁹⁶.

Ustawa dopuszcza możliwość przedłużenia prawa do renty rodzinnej uprawnionemu, który ukończył 25 lat, jeżeli ukończenie tego wieku przypada na ostatnim roku studiów w szkole wyższej. Prawo do renty rodzinnej przysługuje wówczas do zakończenia tego roku studiów. W judykaturze przyjmuje się, że określenie ostatniego roku studiów wyższych w celu przedłużenia prawa do renty rodzinnej następuje na podstawie postanowień regulaminu studiów obowiązujących w konkretnej szkole wyższej⁹⁷. Pojęcie „ostatni rok studiów” nie zostało zdefiniowane w ustawie emerytalnej przez wskazanie dodatkowych warunków (np. systematyczności nauki, przyczyn jej przedłużenia). Dlatego prawo do renty rodzinnej, mimo ukończenia 25. roku życia, przysługuje niezależnie od wcześniejszego ukończenia studiów magisterskich na innym kierunku⁹⁸, a także bez względu na to, czy uprawniony „ostatni rok studiów”, na którym ukończył 25 lat, odbywa po raz pierwszy, czy go powtarza⁹⁹. W orzecznictwie wykluczono natomiast możliwość przedłużenia prawa do renty rodzinnej, po ukończeniu 25. roku życia w odniesieniu do studiów podyplomowych i doktoranckich, uznając je za odrębną od studiów wyższych formę kształcenia przeznaczoną dla osób legitymujących się dyplomem ukończenia studiów wyższych¹⁰⁰. Ponieważ możliwość przedłużenia okresu pobierania renty rodzinnej ustawa wiąże wyłącznie z nauką w szkole wyższej, ukończenie 25. roku życia w trakcie nauki pobieranej w szkole niebędącej szkołą wyższą powoduje ustanie prawa do renty rodzinnej bez względu na okres, jaki pozostał do zakończenia w niej nauki.

Wiek dziecka nie ma wpływu na zachowanie uprawnień do renty rodzinnej, jeżeli dziecko jest całkowicie niezdolne do pracy oraz do samodzielnej egzystencji lub całkowicie niezdolne do pracy. Całkowita niezdolność do pracy i samodzielnej egzystencji lub niezdolność do pracy daje dziecku uprawnienie do renty rolniczej bez względu na wiek, pod warunkiem, że wystąpiła przed ukończeniem 16. roku życia, a w przypadku kontynuowania nauki przed ukończeniem 25. roku życia. *Ratio legis* tego rozwiązania wynika stąd, że zaistnienie niezdolności do pracy przed osiągnięciem wieku uprawniającego do działalności zarobkowej (16 lat) lub przed ukończeniem nauki pozbawia dzie-

⁹⁶ Wyrok SN z dnia 3 października 2000 r., II UKN 739/99, OSNAPiUS 2002, nr 9, poz. 215.

⁹⁷ Wyrok SN z dnia 28 października 2003 r., II UK 138/03 OSNAPiUS 2004, nr 15, poz. 271; wyrok SN z dnia 20 kwietnia 2006 r. I UK 265/05, „Państwo i Prawo” 2006, nr 7–8, s. 53.

⁹⁸ Wyrok SN z dnia 13 lutego 2006 r., OSNAPiUS 2007, nr 13–14, poz. 205.

⁹⁹ Wyrok SN z dnia 6 kwietnia 2006 r., II UK 174/05, OSNAPiUS 2007, nr 7–8, poz. 107.

¹⁰⁰ Zob.: wyrok SN z dnia 22 stycznia 2008 r., I UK 207/07, Legalis; wyrok SN z dnia 13 stycznia 2006 r., I UK 155/05, OSNP 2006, nr 23–24, poz. 368; wyrok SN z dnia 17 października 2006 r., II UK 73/06, OSNAPiUS 2007, nr 21–22, s. 325; wyrok SN z dnia 6 września 2000, II UKN 699/99, OSNAPiUS 2002, nr 5, poz. 127.

ci możliwości podlegania ubezpieczeniu społecznemu, a w konsekwencji uzyskania świadczeń z własnego ubezpieczenia¹⁰¹.

3.1.2. Przyjęte na wychowanie i utrzymanie wnuki, rodzeństwo i inne dzieci

Przyjęte na wychowanie i utrzymanie przed osiągnięciem pełnoletności wnuki, rodzeństwo i inne dzieci, w tym również w ramach rodziny zastępczej, mają prawo do renty rodzinnej, jeżeli poza warunkami powyżej omówionymi, zostały przyjęte na wychowanie i utrzymanie co najmniej na rok przed śmiercią żywiciela rodziny, chyba że śmierć była następstwem wypadku, oraz nie mają prawa do renty po zmarłych rodzicach, a gdy rodzice żyją – jeżeli nie mogą zapewnić im utrzymania albo żywiciel rodziny lub jego małżonek był ich opiekunem ustanowionym przez sąd¹⁰².

Uogólniając, prawo do renty rodzinnej tej grupy uprawnionych przysługuje po osobach, które zastępowały rodziców w opiece nad nimi, tj. w ramach swojej wspólnoty domowej, zaspokajały ich potrzeby życiowe i materialne oraz zajmowały się ich wychowaniem¹⁰³. Nie chodzi tu przy tym o sytuacje przejściowe i krótkotrwałe (np. pobyt wnuków u dziadków w okresie ferii wakacyjnych), lecz o stałe zaspokajanie podstawowych potrzeb dziecka¹⁰⁴. Ustawa wymaga bowiem, aby przyjęcie na wychowanie i utrzymanie nastąpiło co najmniej na rok przed śmiercią ubezpieczonego (emeryta lub rencisty). Warunek ten jest wyłączony, jeżeli śmierć żywiciela rodziny była następstwem wypadku. Choć ustawa nie wyjaśnia pojęcia wypadku śmiertelnego, zasadne wydaje się przyjęcie szerokiego rozumienia tego terminu i objęcie nim śmiertelnych skutków wszelkich nieszczęśliwych zdarzeń losowych¹⁰⁵. Wskazane uregulowanie może stanowić źródło kontrowersji i wątpliwości przy ocenie prawa do renty rodzinnej uprawnionego, który przyczynił się lub spowodował ów wypadek.

Uzależnienie prawa do renty rodzinnej po osobach zastępujących rodziców w opiece nad dziećmi od braku prawa omawianej grupy uprawnionych do renty po zmarłych rodzicach, a gdy oni żyją od niemożności zapewnienia im utrzymania, stanowi naturalną konsekwencję spoczywającego w pierwszej kolejności na rodzicach obowiązku

---

¹⁰¹ Art. 29 ustawy w związku z art. 68 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej. Zob. także: uchwała SN z dnia 29 września 2006 r., II UZP 10/06, OSNAPiUS 2007, nr 5–6, poz. 75; wyrok SN z dnia 24 stycznia 2006 r., I UK 116/05, OSNP 2007, nr 1–2, poz. 24. Na tle przywołanych przepisów we wcześniejszym orzecznictwie Sądu Najwyższego zaprezentowany był pogląd, że całkowita niezdolność do pracy i samodzielnej egzystencji uzasadnia nabycie prawa do renty rodzinnej niezależnie od tego, w jakim okresie powstała. Zob.: wyrok SN z dnia 8 grudnia 2005 r., I UK 99/05, OSNP 2006, nr 21–22, poz. 337; K. Antonów, M. Bartnicki, *op. cit.*, s. 266–267.

¹⁰² Art. 29 ustawy w związku z art. 69 ustawy emerytalnej.

¹⁰³ Zob. K. Antonów, M. Bartnicki, *op. cit.*, s. 259.

¹⁰⁴ Wyrok SA w Katowicach z dnia 23 września 2003 r., III Aua 1448/02, OSA w Katowicach 2005, nr 1, poz. 11.

¹⁰⁵ Por. K. Antonów, M. Bartnicki, *op. cit.*, s. 268.

zapewnienia dzieciom utrzymania i wychowania. Ustalenie tego, czy rodzice dziecka oddanego na wychowanie i utrzymanie innej osobie, są po jej śmierci w stanie zapewnić dziecku utrzymanie (tj. systematycznie dostarczać środków niezbędnych do zaspokajania jego podstawowych potrzeb życiowych¹⁰⁶) wymaga ocen indywidualnych, uwzględniających całokształt okoliczności danej sprawy (w tym przede wszystkim oceny możliwości majątkowych i zarobkowych rodziców), dobra dziecka oraz przeznaczenia prawa do renty rodzinnej. Istnienie zatem obiektywnej możliwości utrzymania dziecka przez rodziców po śmierci osoby, która dziecko wychowywała lub utrzymywała, wynikającej z ustalonych na jego rzecz od rodziców wyrokiem lub ugodą sądową świadczeń alimentacyjnych, wyłącza prawo dziecka do renty rodzinnej po śmierci tej osoby. Kwestia zapewnienia uprawnionemu możliwości utrzymania przez rodziców nie ma wpływu na prawo do renty rodzinnej, jeżeli osoba zmarła została ustanowiona przez sąd jego opiekunem. Powierzenie opieki nad dzieckiem przez sąd opiekunowi wiąże się bowiem z przekazaniem mu władzy rodzicielskiej, a w razie zgonu opiekuna z utratą osoby zaspokajającej bieżące potrzeby dziecka w zakresie jego utrzymania¹⁰⁷. Powyższą uwagę odnieść wypada do rodziców zastępczych, którym sąd opiekuńczy powierzył sprawowanie opieki nad małoletnim umieszczonym w rodzinie zastępczej¹⁰⁸.

3.1.3. Wdowa, wdowiec i małżonka rozwiedziona

Objęcie ochroną ubezpieczeniową pozostałego przy życiu małżonka stanowi konsekwencję spoczywającej na małżonkach od chwili zawarcia małżeństwa powinności wzajemnej troski, pomocy i współdziałania dla dobra rodziny.

Prawo do renty rodzinnej przysługuje wdowie po spełnieniu jednej z kilku alternatywnych przesłanek. Wdowa nabędzie prawo do renty rodzinnej, jeżeli: po pierwsze, w chwili śmierci męża osiągnęła wiek 50 lat lub była niezdolna do pracy (bez względu na rodzaj i stopień tej niezdolności), po drugie, jeżeli wychowuje co najmniej jedno z dzieci, wnuków lub rodzeństwa uprawnione do renty rodzinnej po zmarłym mężu, które nie osiągnęło 16 lat, a jeżeli kształci się w szkole – 18 lat życia, lub jeżeli sprawuje pieczę nad dzieckiem całkowicie niezdolnym do pracy oraz do samodzielnej egzystencji lub całkowicie niezdolnym do pracy, uprawnionym do renty rodzinnej, po trzecie, jeżeli osiągnie wiek 50 lat lub stanie się niezdolna do pracy po śmierci męża, nie później niż w ciągu 5 lat od jego śmierci lub zaprzestania pełnienia funkcji opiekuńczo-wychowawczych, o których mowa powyżej. Spełnienie jednej z tych przesłanek jest wystarczające do nabycia prawa do renty rodzinnej, jeżeli do dnia śmierci męża wdowa

---

¹⁰⁶ *Ibidem*, s. 269.

¹⁰⁷ Wyrok SN z dnia 22 czerwca 2007 r., II UK 229/06, OSNAPiUS 2008, nr 15–16, poz. 232.

¹⁰⁸ Zob. art. 149 § 4 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. z 1964 r., Nr 9, poz. 59 z późn. zm.

pozostawała z nim w stanie faktycznej wspólności małżeńskiej (oznaczającej łączącą małżonków więź duchową, fizyczną i ekonomiczną). Brak orzeczenia o separacji lub rozwodzie uzasadnia przy tym domniemanie istnienia wspólności małżeńskiej między małżonkami w chwili śmierci jednego z nich¹⁰⁹. W sytuacji, w której małżonkowie mimo trwania małżeństwa nie pozostawali we wspólności małżeńskiej, warunkiem nabycia prawa do renty rodzinnej jest posiadanie przez wdowę w dniu śmierci męża prawa do alimentów z jego strony ustalonych wyrokiem lub ugodą sądową¹¹⁰. Przesłanka pozostawania we wspólności małżeńskiej nie ma wpływu na prawo do renty rodzinnej wyłącznie w odniesieniu do rozwiedzionej małżonki oraz małżonków pozostających w separacji prawnej. W orzecznictwie podkreśla się, że w aspekcie formalnoprawnym status małżonków separowanych nie różni się od statusu małżonków rozwiedzionych¹¹¹. Osoby te, aby nabyć prawo do renty rodzinnej po byłym małżonku (małżonku separowanym), muszą mieć w dniu jego śmierci przyznane wyrokiem lub ugodą sądową prawo do alimentów z jego strony.

Wdowa, której nie przysługuje renta rodzinna uwarunkowana wiekiem, wystąpieniem niezdolności do pracy lub wypełnianiem funkcji opiekuńczo-wychowawczych, może nabyć prawo do tzw. okresowej renty rodzinnej, jeżeli nie ma niezbędnych źródeł utrzymania. Ustalenie spełnienia tej przesłanki wymaga ocen indywidualnych uwzględniających okoliczności konkretnego stanu faktycznego. Wydaje się, że wskazana przesłanka powinna być badana przez organ rentowy, nie tylko w razie złożenia wniosku o przyznanie okresowej renty rodzinnej, ale w każdej sprawie, w której złożono wniosek o przyznanie renty rodzinnej, jeżeli okaże się, że wnioskująca nie spełnia warunków uzależnionych od wieku, niezdolności do pracy lub pełnienia funkcji opiekuńczo-wychowawczych. Okresowa renta rodzinna nie jest odrębnym rodzajem świadczenia, którego przyznanie wymagałoby nowego wniosku złożonego przez wdowę po otrzymaniu decyzji odmawiającej przyznania renty uwarunkowanej wiekiem, niezdolnością do pracy lub pełnieniem funkcji opiekuńczo-wychowawczych¹¹². Ponieważ okresowa renta rodzinna może być przyznana na rok od chwili śmierci męża lub na okres uczestniczenia w zorganizowanym szkoleniu mającym na celu uzyskanie kwalifikacji do wykonywania pracy zarobkowej, nie dłużej jednak niż na dwa lata od chwili śmierci męża, wniosek

¹⁰⁹ Uchwała SN z dnia 26 października 2006 r., II UZP 3/06, OSNP 2007, nr 9–10, poz. 138.

¹¹⁰ Stosowany odpowiednio przepis art. 70 ust. 3 ustawy emerytalnej został uznany przez TK za niezgodny z art. 67 ust. 1 w związku z art. 32 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie, w jakim przepis ten uzależnia uprawnienie małżonki rozwiedzionej do uzyskania renty rodzinnej od wymogu posiadania w dniu śmierci męża prawa do alimentów z jego strony, ustalonych wyłącznie wyrokiem lub ugodą sądową (wyrok TK z dnia 13.05.2014 r., Dz.U. z 2014 r. poz. 683).

¹¹¹ Wyrok SN z dnia 6 marca 2009 r., I UK 255/08, „Monitor Prawa Pracy” 2009, nr 6, s. 32; wyrok SN z dnia 9 sierpnia 2007 r., I UK 67/07, OSNAPiUS 2008, nr 19–20, poz. 297.

¹¹² Por. K. Antonów, M. Bartnicki, *op. cit.*, s.280.

złożony o jej przyznanie po upływie roku (ewentualnie 2 lat) od śmierci współmałżonka jest bezskuteczny. Podobnie upływ tych okresów powoduje bezprzedmiotowym analizowanie sytuacji osobistej i materialnej wdowy w sprawie, w której okaże się, że wdowa nie spełnia warunków do przyznania renty rodzinnej ze względu na jej wiek, niezdolność do pracy lub pełnienie przez nią funkcji opiekuńczo-wychowawczych.

Omówione powyżej warunki nabycia prawa do renty rodzinnej przez wdowę stosuje się odpowiednio do wdowca.

3.1.4. Rodzice

Uzyskanie renty rodzinnej przez rodziców, w tym ojczyma, macochę i osoby przysposabiające) uwarunkowane jest, poza spełnieniem przesłanek, od których ustawa uzależnia prawo do renty rodzinnej wdowy (tj. wieku, niezdolności do pracy, pełnienia funkcji opiekuńczo-wychowawczych), od przyczyniania się zmarłego ubezpieczonego (emeryta lub rencisty) bezpośrednio przed śmiercią do ich utrzymania¹¹³. Okoliczność ta podlega badaniu w odniesieniu do konkretnych stanów faktycznych. Do spełnienia tej przesłanki wystarczające będzie wykazanie choćby częściowego pozostawania rodziców na utrzymaniu zmarłego¹¹⁴.

3.2. Wymiar, wysokość i niektóre problemy związane z realizacją prawa do renty rodzinnej

Zgodnie z przepisami ustawy wszystkim uprawnionym członkom rodziny przysługuje jedna renta rodzinna wpłacana do rąk jednego uprawnionego, z reguły rodzica. Podział renty na równe części między uprawnionych ma w ubezpieczeniu społecznym rolników charakter wyjątkowy. Renta rodzinna ulega podziałowi, po pierwsze, jeżeli do renty uprawnione są osoby małoletnie, nad którymi opiekę sprawują różne osoby, po drugie, jeżeli podziału zażąda pełnoletni członek rodziny uprawnionego do renty, po trzecie, jeżeli zachodzą inne okoliczności uzasadniające podział¹¹⁵.

Mechanizm ustalania wysokości renty rodzinnej jest złożony. Wysokość tego świadczenia uzależniona jest od wielu czynników, w tym od liczby osób uprawnionych, przyczyny zgonu żywiciela rodziny, wysokości emerytury podstawowej oraz kwoty świadczenia, które przysługiwałoby zmarłemu.

Jeżeli do renty rodzinnej uprawniona jest jedna osoba, renta wynosi 85% emerytury podstawowej ze zwiększeniem o 50% nadwyżki – ponad kwotę emerytury podstawowej – emerytury lub renty inwalidzkiej z ubezpieczenia społecznego rolników indy-

---

¹¹³ Art. 29 ustawy w związku z art. 71 ustawy emerytalnej.

¹¹⁴ K. Antonów, M. Bartnicki, *op. cit.*, s. 282.

¹¹⁵ Art. 30 ust. 6 ustawy.

widualnych i członków ich rodzin, jaka przysługiwała zmarłemu w chwili jego śmierci (tj. świadczeń przyznanych przed dniem 1 stycznia 1991 r.) albo 50% części składkowej emerytury rolniczej lub renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy, która przysługiwała lub przysługiwałaby zmarłemu w chwili śmierci. Tak ustalona wysokość renty rolniczej ulega podwyższeniu o 5% za każdą następną osobę uprawnioną, a jeżeli śmierć żywiciela rodziny nastąpiła wskutek wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej, rentę rolniczą zwiększa się dodatkowo o 10%. Wysokość renty rodzinnej, podobnie jak wysokość dotychczas omówionych świadczeń, ustala się za pomocą wskaźnika wymiaru. Rentę rodzinną wypłaca się zatem w kwocie odpowiadającej iloczynowi wskaźnika wymiaru tej renty i aktualnej emerytury podstawowej. Łącznie renta rodzinna nie może być wyższa od kwoty świadczenia, które przysługiwałoby zmarłemu i niższa od emerytury podstawowej¹¹⁶.

Jak wynika z dotychczasowych rozważań, aktywność zawodowa uprawnionego nie jest przeszkodą nabycia prawa do renty rodzinnej. Rodzaj i zakres tej działalności ma jednak wpływ na zawieszenie wypłaty lub zawieszenie prawa do tego świadczenia. Prowadzenie działalności rolniczej przez pełnoletniego uprawnionego skutkuje zawieszeniem w całości lub w pewnym ułamku wypłaty przysługującej mu renty rodzinnej, natomiast prowadzenie działalności pozarolniczej podlegającej obowiązkowi ubezpieczenia społecznego powoduje zawieszenie prawa do renty rodzinnej dopiero w razie osiągnięcia z tytułu tej działalności przychodu przekraczającego 130% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia. Ponieważ ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników w żadnym przepisie nie przewiduje dwuczęściowej konstrukcji renty rodzinnej, instytucja zawieszenia prawa do renty rodzinnej lub zawieszenia jej wypłaty dotyczy renty rodzinnej jako całości, z zastrzeżeniem, że jeżeli renta przysługuje więcej niż jednej osobie zawieszenie dotyczy tylko części renty rodzinnej przysługującej uprawnionemu, który znalazł się w sytuacji uzasadniającej zawieszenie¹¹⁷. Zająście przesłanek uzasadniających zawieszenie nie rozciąga się na pozostałych uprawnionych do renty rodzinnej. Podjęta w piśmiennictwie próba wyodrębnienia w rencie rodzinnej części składkowej i uzupełniającej dla potrzeb rozstrzygania spraw z zakresu zawieszenia prawa do renty (zawieszenia jej wypłaty) budzi wątpliwości¹¹⁸. Zaznaczyć wypada, że ustawodawca w przedmiocie zawieszenia wypłaty (zawieszenia prawa do) renty rodzinnej nakazuje tylko odpowiednie stosowanie przepisów regulujących zawieszanie prawa (zawieszenia wypłaty) renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy. Ponadto odsyłając, przy zawieszeniu wypłaty renty rodzinnej pełnoletniemu uprawnionemu prowadzącemu działalność rolniczą, do

¹¹⁶ Art. 30 ust. 2–4a ustawy.

¹¹⁷ Art. 32 w związku z art. 34 ustawy w związku z art. 105 ust. 3 ustawy emerytalnej.

¹¹⁸ Zob. A. Lejk-Kępką, M.M. Ociepa, *op. cit.*, s. 56; E. Jaworska-Spicak, A. Lejek-Kępką, *op. cit.*, s. 96–97.

odpowiedniego stosowania przepisów dotyczących zawieszenia wypłaty renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy ustawodawca pominął przepis wskazujący, że zawieszenie dotyczy części uzupełniającej tego świadczenia¹¹⁹. Brak jest przy tym podstaw do przyjęcia, że pominięcie to było przypadkowe lub spowodowane niedbałością ustawodawcy. Prawnie nieuzasadnione, co nie oznacza, że niesprawiedliwe, wydaje się również stosowanie do renty rodzinnej z ubezpieczenia społecznego rolników przewidzianej w ustawie emerytalnej możliwości zmniejszenia jej wysokości w razie osiągnięcia przez uprawnionego z tytułu działalności podlegającej obowiązkowi ubezpieczenia społecznego przychodu przekraczającego 70% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia za pracę, nie więcej jednak niż 130% tej kwoty. Ustawowe odesłanie do przepisów ustawy emerytalnej dotyczy wyłącznie zawieszenia prawa do świadczenia, co nie jest tożsame ze zmniejszeniem jego wysokości¹²⁰.

***

Na zakończenie podkreślić wypada, że w razie niespełnienia, wskutek szczególnych okoliczności, warunków określonych w ustawie, Prezes Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego może przyznać osobie ubiegającej się o świadczenie, która nie ma niezbędnych środków utrzymania i nie może ich uzyskać ze względu na wiek lub stan zdrowia, rentę rolniczą w wysokości nieprzekraczającej świadczenia przysługującego na zasadach ogólnych. Poza tym Prezes Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego może renciście, któremu na skutek niezaprzerstania prowadzenia działalności rolniczej wypłata części uzupełniającej świadczenia została zawieszona, przyznać prawo do wypłaty 50% tej części na czas określony, jeżeli istnieją szczególne przeszkody w zaprzestaniu prowadzenia działalności rolniczej¹²¹.

---

¹¹⁹ Zob. art. 24 ustawy.

¹²⁰ Przeciwny pogląd: E. Jaworska-Spicak, A. Lejek-Kępa, *op. cit.*, s. 103 i n.

¹²¹ Art. 55 ustawy.

